

Кравченко Оксана Олексіївна,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки
та історії педагогіки
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

АДАПТАЦІЯ СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗРОСТАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ У ВНЗ

У статті охарактеризовано систему заходів та напрями соціально-виховної роботи, які спроможні забезпечити успішне пристосування учораїшніх абітурієнтів до нових умов ВНЗ як необхідної умови соціального зростання студентської молоді.

В статтє охарактеризована система мероприятий и направления социально-воспитательной работы, которые способны обеспечить успешное приспособление вчерашних абитуриентов к новым условиям ВУЗА как необходимому условию социального роста студенческой молодежи.

The system of measures and social educator work assignments that is able to provide successful adaptation of yesterday's university entrants to the new terms of institution of higher learning as necessary condition of social increase of student young people are described in the article.

Вищий навчальний заклад – освітній, освітньо-науковий заклад, який реалізує відповідно до наданої ліцензії освітньо-професійної програми вищої освіти за певними освітньо-кваліфікаційними рівнями, забезпечує навчання, виховання та професійну підготовку осіб відповідно до їх покликання, інтересів, здібностей та нормативних вимог у галузі вищої освіти. Для успішної реалізації завдань, які сьогодні стоять перед ВНЗ, важливою передумовою є забезпечення адаптації учораїшніх абітурієнтів до нових умов

навчання і виховання. Це, у свою чергу, потребує розробку та реалізацію програми для студентів-першокурсників, яка не лише дозволить уникати явищ дезадаптації у студентському середовищі, а й сприятиме процесу соціалізації студентської молоді протягом навчання у ВНЗ.

Проблеми адаптації студентів до навчально-виховного процесу у вищих закладах освіти розглянуті в дослідженнях О. Галуса, Л. Булатової, С. Даміярова, Є. Научітеля, Н. Герасімової, В. Казміренко, М. Лукашевича, Л. Дябел, Л. Зданевича, В. Штифурака та ін.

Мета статті – визначити теоретичні аспекти та охарактеризувати методичні засади процесу адаптації студентів-першокурсників як необхідної умови забезпечення соціального зростання студентської молоді у ВНЗ.

Студентство є складовою частиною молоді, її специфічною групою, що характеризується особливими умовами життя, побуту і праці, суспільною поведінкою та психологією, системою ціннісних орієнтацій.

За визначенням А. Власенко (70-ті роки), „студентство – це особлива соціальна група, що формується з різних соціальних утворень суспільства і характеризується особливими умовами життя, праці, побуту, особливою суспільною поведінкою і психологією, для якої набуття знань і підготовка себе для майбутньої роботи у суспільному виробництві, науці та культурі є головним і здебільшого єдиним заняттям” [2].

Дослідники цього вікового періоду (О. Дмитрієв, Г. Костюк, О. Мороз, Н. Пасько та інші) розглядають студентство як специфічну соціально-професійну групу з урахуванням її особливого місця в структурі держави, соціального знання, соціально-психологічних і політичних рис [3, с. 40].

На сутнісні характеристики студентської молоді вказує С. Савченко. Узагальнивши точки зору різних авторів, він дійшов висновку, що, по-перше, за статевими, соціальними, віковими показниками студентство є найбільш мобільною групою, склад якої кожні п'ять років змінюється; по-друге, студентство – це відносно автономна соціальна група з підвищеною адаптивністю до різноманітних соціально-економічних і політичних змін у

суспільстві, інституціональних і ціннісно-нормативних актів; по-третє, зі студентством у суспільстві традиційно пов'язують конкретні напрямки й темпи соціальних змін, у яких воно бере найактивнішу участь; по-четверте, студентство має значний інтелектуальний потенціал і відрізняється почуттям соціального альтруїзму; по-п'яте, у суспільстві студентство відіграє суперечливу роль, оскільки, з одного боку, виступає суб'єктом нової соціальної діяльності, з іншого – є чинником суспільної стабільності, маючи своєрідний привілей на майбутнє [2].

Студентство характеризується не тільки психовіковими особливостями, але і специфічним соціальним станом і виконанням певних функцій у житті суспільства. У студентстві як об'єкті виховання сполучаються вікові (другий період юності, 18–25 років), соціальні і соціально-психологічні риси, характерні для цієї соціальної групи. Студентство відповідає всім ознакам соціальної групи, а саме: виконання визначених функцій, об'єктивність існування; однозначна детермінованість соціального поведіння, цілісність і самостійність стосовно інших соціальних груп; специфіка соціально-психологічних рис і системи цінностей. „Виходячи з цих ознак, – вважає А.Н.Семашко, – студентство можна визначити як групу людей молодого віку, об'єднаних виконанням найбільше потенційно значимих для суспільства спеціальних навчальних і соціально-підготовчих функцій, тимчасово не беруть участь у продуктивній праці, що володіють спільністю побуту, психології, системи цінностей і соціальних ролей, що готуються до виконання в суспільстві. Внаслідок полісоціального комплектування і своєї соціальної «незавершеності» студентство виступає як динамічна група, спрямована до свого соціального стану інтелігенції“ [4, с. 10].

До особливостей, що відрізняють студентів від інших груп молоді, автори відносять: характер праці студентства, його роль у громадській організації праці; підготовку до виконання функцій інтелігенції; часткову

участь в опосередкованій продуктивній праці у формі навчання, роль якої в розвинутому суспільстві зростає.

Водночас для періоду студентського життя властивий процес соціалізації, який проходить протягом усього навчання, але найбільш особливої уваги потребує період першого року – соціальної адаптації, що зумовлено входженням у новий колектив, налагодженням міжособистісних стосунків, пристосуванням до нової системи організації навчально-виховного процесу, формуванням позитивної мотивації до майбутньої професії тощо.

На основі існуючих теоретичних підходів до цієї проблеми вчені дотримуються думки, що адаптація являє собою цілісний психобіологічний, соціальний і педагогічний процес активної взаємодії особистості з навколишнім середовищем, пристосування індивіда до успішного функціонування у ньому, активного засвоєння оточуючого простору з метою життєвого, професійного, соціального саморозвитку особистості [5, с. 72].

На думку Н. Дябел, соціально-педагогічна адаптація студента-першокурсника – це процес активного пристосування до нових умов соціуму, результатом якого є гармонійне задоволення його потреб у здоровій життєдіяльності, позитивне ставлення до нового статусу, повноцінне включення в нову систему міжособистісних стосунків в студентському та загальноуніверситетському колективах [2, с. 45].

З огляду на те, що у молодих людей відсутній соціальний досвід, який дозволяє їм адекватно реагувати на ситуації, що виникають, і з метою уникнення життєвих утруднень, що пов'язані із пристосуванням до нових умов життєдіяльності, необхідно створити у вищому навчальному закладі оптимальні соціально-педагогічні умови для успішної адаптації студентів-першокурсників.

Аналіз та узагальнення соціально-педагогічних і психологічних досліджень цієї проблеми дозволили виокремити складові процесу соціальної адаптації студентів-першокурсників як багаторівневого соціального явища:

– *професійна адаптація* у ВНЗ – процес засвоєння різних соціальних і професійних ролей, оволодіння студентами системою знань про специфіку професійної діяльності, умінь і навиків, необхідних для майбутньої професії. Пристосування до структури вищої школи, загального змісту та окремих компонентів навчального процесу;

– *дидактична адаптація* – пристосування студентів до нової для них системи організації навчально-виховного процесу ВНЗ;

– *соціально-психологічна* – пристосування до групи, стосунків у ній, вироблення особистого стилю поведінки;

– *соціально-побутова* – пристосування до самостійної організації і планування режиму дня, ведення господарства, дотримання санітарно-гігієнічних норм, планування свого бюджету та контролю за фінансовими витратами.

З метою успішної адаптації студентів-першокурсників до умов ВНЗ на кожному з рівнів на факультеті соціальної педагогіки та практичної психології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини розроблена програма, яка включає організаційні, навчально-методичні, культурно-освітні, соціально-виховні заходи, які спрямовані на створення умов для активного пристосування учорашніх абітурієнтів до нових умов життєдіяльності.

Сучасні соціально-економічні перетворення зумовлюють необхідність підготовки компетентного професіонала, який стає суб'єктом на ринку праці, здатний вибрати маршрут професійної діяльності, самовизначитися у ній і успішно адаптуватися до змін кон'юнктури на ринку праці. Професійна адаптація може ускладнитися незадоволеністю результатами навчання, втратою звичного статусу у групі ровесників, сумнівами у правильності вибору професії, що може привести до різних стресів, нервовому виснаженню, втомленості, а в результаті – до дезадаптації, яка проявляється у деформації системи внутрішньої регуляції, порушень референтних орієнтацій і відхилень у самореалізації особистості.

Для успішної професійної адаптації студентів важливий перший рік навчання у ВНЗ, під час якого робота освітнього закладу та педагогічного колективу повинна бути спрямована на усвідомлення студентами правильності вибору майбутньої професії, стимулювання позитивної мотивації до професійної діяльності, формування особистості майбутнього соціального педагога та практичного психолога.

З позицій дидактичних можливостей важлива роль відводиться вивченню на першому році навчання дисципліни «Вступ до спеціальності», у ході якої студенти ознайомлюються із метою, завданнями, напрямками діяльності соціального педагога та практичного психолога, визначають об'єкти їх діяльності, вивчають кваліфікаційні вимоги до вказаних професій. Водночас вмотивовано доцільним є проходження студентами-першокурсниками *ознайомлюючої практики*, під час якої досліджують інфраструктуру закладів соціальної сфери регіону, вивчають зміст і напрями їх діяльності, аналізують нормативно-правове забезпечення професійної діяльності. З метою підтвердження престижності й актуальності професій соціального педагога та практичного психолога традиційним є проведення тематичних тижнів, присвячених Дням психолога та працівника соціальної сфери, у рамках яких проводяться соціальні та благодійні акції, соціологічні опитування, тренінги, захисти соціальних проєктів, майстер-класи та ін.

У контексті професійної адаптації вмотивовано необхідним є усвідомлення студентами, особливо на першому році навчання, необхідності та важливості обраних ними професій у сучасних складних соціально-економічних умовах, відчуття запотребованості таких фахівців на ринку праці для вирішення гострих соціальних проблем у суспільстві. Сприятливою умовою для забезпечення вищезначених процесів є залучення студентів-першокурсників до роботи у Студентській соціально-психологічній службі, завдяки чому вони можуть працювати волонтерами з надання допомоги різним категоріям населення, брати участь у різноманітних соціальних і благодійних акціях, тим самим відчути себе корисним не лише для окремої

особистості, а для суспільства. Також результативною є співпраця студентів-волонтерів із міським і районним центрами соціальних служб для дітей, сім'ї та молоді, що дає можливість практично спробувати свої сутнісні сили, реалізувати потенційні можливості.

Із перших днів навчання у ВНЗ учорашнім абітурієнтам необхідно пристосовуватися до нової системи організації навчального процесу, до зміни соціального середовища. Вступ до навчального закладу в значній частині молоді супроводжується дезадаптацією, що спричинена новизною студентського статусу, відсутністю референтної групи, підвищеними вимогами з боку професорсько-викладацького складу, напруженістю та незвичним режимом навчання. Причинами дезадаптації у ВНЗ можуть бути різні: низький рівень розвитку загальнорозумових здібностей, високий рівень емоційної нестійкості, несформованість мотиваційної сфери, високі вимоги у співвідношенні з низькими можливостями.

У зв'язку з переходом до Болонського процесу навчання істотно змінюються: навчальні плани, форми організації занять, критерії оцінювання знань студентів. Навчання у ВНЗ стає більш складним, а тому підвищуються вимоги до студентів. Тому важливою проблемою в навчанні є відсутність у випускників багатьох спеціальних організаційно-навчальних навичок, необхідних у ВНЗ: конспектування лекцій та першоджерел, користування бібліотекою, підготовка до практичних занять тощо. Ці навички швидко набуваються, проте в перший рік навчання можуть негативно впливати на успішність [1, с. 38].

Соціально-психологічна адаптація нерідко ускладнює дидактичну, оскільки вимагає переключення уваги з навчання на спілкування. Всі ці сторони одного процесу тісно пов'язані між собою. Кожна з них має свої характерні риси й особливості і відіграє важливу роль в житті першокурсника.

Психологічна невідповідність до нових соціальних умов негативно діє на загальний стан здоров'я студентів, послаблює увагу, пам'ять,

мислення. Виникає стан емоційного напруження, яке, як відомо, може стати патогенною основою різних захворювань: руйнується гармонія та чіткість поведінки, що призводить до нервових розладів. У цьому випадку виникають протиріччя між внутрішніми можливостями студента та зовнішніми труднощами [1, с. 38].

До психологічних особливостей студента-першокурсника відносять: формування почуття дорослості та особистих поглядів; прагнення до самоствердження, до пізнання оточуючого світу; загострення почуття справедливості й підвищена реакція самозахисту.

На характері розвитку соціальної адаптації першокурсників позначаються індивідуальні психічні ознаки особистості (мислення, увага, пам'ять, почуття); характеристики темпераменту (інтенсивність, темп реакції, ригідність, пластичність); риси характеру особистості (інтерес, відповідальність, комунікабельність, працелюбність чи ледарство). На ці ознаки слід завжди зважати при виборі педагогічних впливів, методів та форм роботи щодо вирішення проблеми соціальної адаптації студентів-першокурсників ВНЗ [2, с. 45].

У ході дослідження нами виявлено, що особливе значення для соціалізації студента-першокурсника в нових умовах навчання та життєдіяльності має колектив. В ідеалі колектив повинен породжувати згуртованість, розвиток свідомості, творчості, дружби, взаємодопомоги та взаємовиручки, встановлення порозуміння у стосунках, забезпечення спільної діяльності, турботу й захищеність. Колектив – це група, всередині якої міжособистісні відносини опосередковуються змістом сумісної діяльності, при якій відтворюються і суспільно, й особистісно значущі цілі та цінності [2].

У цьому контексті доцільною є позанавчальна діяльність. З огляду на це, на факультеті активно й цілеспрямовано використовуються можливості позанавчальної роботи для становлення студентів першого року навчання.

Із початку навчального року на факультеті організуються наступні заходи: анкетування на виявлення індивідуальних особливостей, ціннісних орієнтацій; святкування Дня іменника; організація шефства старших курсів за групами студентів I курсу; екскурсії студентів-першокурсників до Дендропарку „Софіївка“, музею університету, краєзнавчого музею міста Умань, Національного заповідника „Стара Умань“; проведення фотоконкурсу „Літо мрій“, конкурсів „Краща група ФСПП“ та „Кращий студент ФСПП“; організація походу студентів-першокурсників з кураторами та членами студентського самоврядування, де проводяться тренінгові заняття на знайомство, спортивні змагання та традиційне для лісової атмосфери приготування каші; презентація груп першого курсу; організація конкурсу „ФСПП має талант“; залучення першокурсників до видання факультетської газети.

У процесі соціально-психологічної адаптації студентів ефективним засобом є діяльність психолога, який надає необхідну психологічну допомогу стосовно налагодження міжособистісних стосунків, попередження кризових явищ, профілактики негативних явищ у молодіжному середовищі.

З огляду на те, що більший відсоток контингенту студентів – немісцеві, для них відбувається зміна соціального середовища, з'являється новизна умов самостійного ведення господарства, планування режиму дня, ведення бюджету та ін. У цьому контексті важливою формою соціально-виховної роботи є створення конкультпункту в гуртожитках, вивчення житлово-побутових умов студентів, проведення інформаційно-роз'яснювальних бесід щодо дотримання санітарно-гігієнічних вимог.

У контексті забезпечення успішної адаптації студентів-першокурсників до нових умов у ВНЗ вмотивовано актуальними є наступні напрями роботи: розробка та реалізація програми заходів на I семестр, які спрямовані на створення сприятливих умов для позитивного результату проходження процесу адаптації в дидактичному, професійному, соціально-психологічному, соціально-побутовому аспектах; посилення ролі інституту кураторства; тісна

співпраця з батьками; залучення першокурсників до діяльності у Студентській соціально-психологічній службі та в органах студентського самоврядування; використання позанавчальної діяльності з метою надання можливості повністю реалізувати потенційні можливості, стимулювання максимального самовираження та самореалізації.

Отже, на основі дослідження теоретичних підходів до проблеми адаптації студентів-першокурсників визначено головні аспекти цього процесу: дидактичний, професійний, соціально-психологічний, соціально-побутовий. У результаті апробації програми охарактеризовано систему заходів та напрями соціально-виховної роботи, які спроможні забезпечити успішне пристосування учорашніх абітурієнтів до нових умов ВНЗ.

Список використаної літератури:

- 1 Алендарь Н. І. Соціальна адаптація випускників сільських шкіл до нових умов навчання у вищому навчальному закладі / Н. І. Алендарь // Соціальна педагогіка. – 2008. – № 4. – С. 38–43.
- 2 Дябел Л.І. Соціалізація студентів-першокурсників в умовах педагогічного університету: дис. ...к.пед.н. : 13.00.05 / Дябел Лариса Іванівна. – К., 2008. – 244 с.
- 3 Овчаренко Г. Е. Особливості соціалізації студентів вищого навчального закладу / Г. Е. Овчаренко // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2009. – № 3. – С. 36–43.
- 4 Семашко А.Н. Художественные потребности студентов, пути и средства их формирования: автореф. дис. на соис. учен. степ. канд. филос. наук. – Воронеж. – 1970.
- 5 Федорова Е.Е. Проблема адаптации студентов к профессиональной деятельности в вузе / Е.Е. Федорова // Педагогика. – 2007. – № 5.